

**З ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНОЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ****Права і свободи особи  
в контексті судової практики Конституційного Трибуналу  
Польщі та Верховного Суду Польщі<sup>1</sup>**

**Б. Банашак**  
професор, доктор

*У статті досліджується конституційне регулювання прав і свобод особи у Республіці Польща, їх наукова класифікація та судова практика захисту цих прав Конституційним Трибуналом та Верховним Судом відповідно до демократичних стандартів, прийнятих у світовому та європейському співтоваристві.*

***Ключові слова:** Конституція Республіки Польща, Конституційний Трибунал Республіки Польща, Верховний Суд Республіки Польща, права і свободи особи та їх судові гарантії, Європейський суд з прав людини.*

**1. Концепція прав особи в Конституції Польщі**

Регулювання прав, свобод і обов'язків особи в конституції будь-якої держави не є випадковим набором норм, а виникає під впливом відповідної концепції про статус особи в державі. І хоча це не означає, що таке регулювання має повністю відображати цю концепцію, а конституції, які спираються на таку саму концепцію, дуже схожі між собою, слід пам'ятати, що основний закон не виникає у вакуумі та часто відтворює нормативні положення, які діяли у державі раніше, регулюючи функціонування відповідних інституцій. Незважаючи на загальне сприйняття відповідної концепції основного закону конституцієдавцем, він може вважати за доцільне долучити до нього також і спеціальні елементи, що є типовими для іншої концепції (наприклад, Декларація прав людини і громадянина 1789 року об'єднала ліберальну концепцію з елементами концепції природних прав).

Разом із тим концепції про статус особи не є якимось монолітом; вони лише зберігають певні фундаментальні засади і згодом модифікуються. Під час вирішення державами більш детальних питань конституцієтворення застосовуються різноманітні підходи, що враховують рівень розвитку суспільства, політичні і правові традиції тощо. Все це призводить до того, що навіть між дер-

<sup>1</sup> Стаття підготовлена за матеріалами доповіді автора на міжнародному семінарі «Захист прав людини з погляду права Європейського союзу та Європейської конвенції з прав людини» (1–2 червня 2011 року, м. Регенсбург, ФРН); (перекл. з нім. Г. Рижкова — юрид. радника Німецького Фонду міжнародного правового співробітництва; наук. редакція В. Кампа. — судді Конституційного Суду України, члена Редакційної ради «Вісника Конституційного Суду України», канд. юр. наук.

жавами, які під час укладання конституційних положень про права, свободи і обов'язки особи спираються на одну й ту саму концепцію, можуть виникнути істотні відмінності.

У Конституції Польщі 1997 року передусім відображено концепцію прав особи, що є типовою для соціальної, правової держави. Завданням такої держави, на відміну від ліберальної, є управління суспільними процесами розвитку та забезпечення справедливого розподілу його результатів. В Основному Законі це унормовується не тільки за допомогою традиційних засобів (встановлення прав, обов'язків, заборон), а й має широкий спектр інших можливостей для впливу на поведінку особи (наприклад, податки та пенсії).

Держава і суспільство розглядаються нами не як сили, спрямовані одна проти одної, а як такі, що не рівні одна одній. Соціальна, правова держава є відокремленою від суспільства, завдяки чому гарантується індивідуальна свобода; водночас держава тісно пов'язана із суспільством, у зв'язку з чим гарантуються соціальний розвиток і справедливість. Таким чином, на нашу думку, досягається те, що особа більше не розглядається як ізольований суб'єкт, а її соціальні зв'язки визнаються. З одного боку, цим наголошується на відповідальності особи перед суспільством і оцінюються покладені на неї обов'язки, які після набуття ними широкого суспільного контексту перетворюються на інструмент для реалізації нових завдань держави. З іншого боку, на державу покладається обов'язок турбуватися про благо особи, про гарантію реалізації забезпечених конституцією умов для її розвитку. Це зумовлює зміну характеру прав особи, які фактично перетворюються на мету діяльності держави. Тому недостатньо лише формально їх проголошувати; держава мусить вживати заходів політичного, екологічного, соціального та іншого характеру з тим, щоб забезпечити виконання норм конституції про права особи. При цьому права особи захищають не лише індивідуальну сферу її свободи, а й виконують певні соціальні функції. Тому використання цих прав має бути соціально зорієнтованим, тобто слугувати захисту інтересів і особи, і суспільства.

Визнаючи важливість соціальних прав особи, соціальна, правова держава розглядає їх дещо по-іншому, ніж політичні та громадянські права і свободи. Соціальні права не породжують зобов'язання держави щодо надання конкретних послуг громадянам, а є моральним обов'язком держави діяти таким чином, щоб їх реалізувати.

Порівняно з ліберальною державою, яка звужує державне втручання у правовідносини особи, соціальна, правова держава більш широко тлумачить конституційні принципи стосовно обсягу прав, свобод і обов'язків особи. Натомість у ліберальній концепції вони передусім стосуються громадянина, і тільки у виключних випадках — особи. В концепції соціальної, правової держави передбачається, що норми конституції, які визначають статус особи, стосуються всіх індивідумів на території відповідної держави. Винятком є права, свободи і обов'язки, що стосуються виключно громадян держави.

Норми Конституції Польщі також враховують деякі основоположні принципи концепції статусу особи, сформульовані у соціальному вченні католицької церкви. До найважливіших можна віднести:

— принцип персоналізму, тобто сприйняття особистості та гідності будь-якої особи як вищої цінності, що має наслідком визнання верховенства прав особи над правами суспільства (стаття 30 Конституції Польщі);

— принцип солідарності всіх людей, що відхиляє ідею класової боротьби (стаття 20 Конституції Польщі);

— принцип загального блага, який одночасно передбачає існування певної ієрархії спільних благ; він вказує насамперед на те, що всі мають право користуватися матеріальними благами, і держава може втручатися у сферу відносин власності з тим, щоб вони слугували загальному благу (стаття 1 Конституції Польщі);

— принцип сприйняття людини як суспільної істоти, для якої важливими є не тільки її права, а й обов'язки, що розглядаються у комплексі та охоплюють обов'язки людини перед самою собою, сім'єю, державою та людською спільнотою; з огляду на взаємозалежність між правами та обов'язками особи церква визнає, що іноді право, яке належить особі, фактично є її обов'язком.

## **2. Основні права та основоположні свободи**

Конституція Республіки Польща розрізняє гарантовані в ній права і свободи та інші права і свободи особи. Це має свої наслідки.

По-перше, обсяг використання сформульованих у Конституції прав і свобод підлягає обмеженню тільки в законі і лише у тому випадку, коли це необхідно в демократичній державі для захисту важливих для її функціонування благ, тобто безпеки публічного порядку, охорони навколишнього середовища, здоров'я та публічної моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. По-друге, кожна особа, права і свободи якої, гарантовані Конституцією, було порушено, має право подати до Конституційного Трибуналу конституційну скаргу.

Той факт, що певні права і свободи особи знайшли відображення в Конституції, зовсім не означає, що немає інших прав і свобод. Цей принцип визнається всіма демократичними державами, навіть якщо він не закріплений конкретно в конституціях цих держав. Цей принцип впливає також і з положень польської Конституції (стаття 80).

Наявне в Конституції детальне врегулювання прав і свобод особи ґрунтується на нормах міжнародного права та конституційних принципах, що діють у демократичних державах, зокрема і в Польщі.

Перелік гарантованих Конституцією Польщі прав і свобод особи охоплює три групи, серед яких виділяють дві категорії: права і свободи людини та права і свободи громадянина, що поділяються на особисті, політичні, а також економічні, соціальні та культурні права і свободи.

Так, політичні права і свободи означають, що будь-яка людина може реалізувати на території Республіки Польща свободу мирних зібрань, свободу об'єднань, право на подання петицій, заяв або скарг. Проте тільки громадяни Республіки Польща можуть використовувати право на доступ до публічних установ; право на доступ до інформації про діяльність публічних органів влади, а також осіб, які виконують публічні функції; право брати участь у референдумах; активне та пасивне виборче право під час парламентських, президентських та місцевих виборів (виборів до органів територіального самоврядування).

Економічні, соціальні та культурні права і свободи означають, що будь-яка людина на території Республіки Польща може користуватися правом власності, іншими майновими правами, а також правом на спадщину; свободою вибору робочого місця; правом на безпечні та нешкідливі для здоров'я умови праці; правом на охорону здоров'я; правом людей з фізичними вадами на допомогу з боку публічних установ щодо забезпечення їх екзистенції, пристосування до умов праці та соціальної комунікації; правом на освіту; правом сім'ї на її захист; правом матері на спеціальну допомогу публічних установ; правом дитини на захист, а також правом на опіку та підтримку з боку публічних установ; свободою мистецької діяльності, наукових досліджень, а також опублікування їх результатів; свободою викладання; свободою користування культурними благами; правом на захист довкілля та активну діяльність у цій сфері; правом на інформацію про стан довкілля та його захист; правом орендарів на захист їхніх прав; правом споживачів, користувачів та орендарів на захист від дій, що загрожують їхньому здоров'ю, приватності та безпеці, а також від недобросовісних практик на ринку.

Лише громадяни Республіки Польща можуть користуватися правом на соціальне страхування на випадок непрацездатності та на випадок безробіття; однаковим доступом до послуг фінансованої за рахунок публічних коштів медичної сфери; правом на створення шкіл усіх рівнів; рівним доступом до освіти.

### **3. Особисті права і свободи**

Ця група прав і свобод має забезпечувати наявність певної сфери, вільної від втручання держави, а також гарантувати умови для вільного розвитку окремої особистості. До особистих прав і свобод, які на території Республіки Польща може реалізувати будь-яка людина, належать: право на захист життя; свобода від медичних експериментів без згоди відповідної особи; заборона катування, жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження, а також фізичного покарання; право на особисту недоторканність (заборона протиправного позбавлення волі, принцип судового контролю за позбавленням волі, принцип *nul-lum crimen sine lege*); право обвинуваченого на захист; право на справедливе та публічне судочинство (без необґрунтованої затримки) з боку компетентного, самостійного та незалежного суду; свобода від конфіскації власності через третейське рішення (конфіскація речей може відбуватися лише у передбачених законом випадках та виключно на підставі судового рішення); право на приватність та захист честі, а також захист доброго імені; право батьків на виховання дітей відповідно до власних переконань із урахуванням віку дітей, а також їхньої совісті, релігійної свободи та їхніх переконань; свобода комунікацій та недоторканність захисту таємниці комунікацій; недоторканність житла; право на захист даних; свобода пересування територією Республіки Польща; обрання місця проживання, розташування, а також виїзду з Польщі; свобода совісті та віросповідання; свобода висловлення переконань та отримання і розповсюдження інформації; свобода іноземців від вислання з Республіки Польща за наявності підозри у політичному переслідуванні без застосування сили; право іноземців на притулок у Республіці Польща.

До особистих прав і свобод, які можуть реалізовуватися тільки громадянами Республіки Польща, належать: свобода від вигнання з держави та право на по-

вернення в державу; свобода від отримання, збирання та забезпечення доступу до такої інформації про громадян з боку публічних установ, які в демократичній державі не є конче необхідними; свобода від вислання.

*Конституційно-правовий захист права на життя.* Постулат захисту людського життя, зокрема від моменту зачаття, дискутувався під час роботи над чинною Конституцією Республіки Польща у 1994 році. Через численні заперечення його було відхилено на початковій фазі підготовки проекту цієї Конституції ще у 1995 році. Враховуючи цю обставину, зміст статті 38 прийнятої 1997 року Конституції обмежився загальним формулюванням про правовий захист життя. За таке врегулювання, тобто без формулювання про захист життя починаючи з моменту зачаття, проголосували 30 із 43 членів Конституційної комісії Національних зборів.

Проте дискусії на цю тему не вичерпалися. Показовим щодо цього є позиція Конституційного Трибуналу Польщі, який у Рішенні від 28 травня 1997 року — безпосередньо перед конституційним референдумом, але до набуття чинності Конституцією Польщі — на підставі чинних тоді конституційних норм вирішив, що із конституційного принципу правової держави впливає необхідність гарантувати захист людського життя «на кожній фазі його розвитку»<sup>1</sup>. Це означало правовий захист життя з моменту його зачаття. Конституційний Трибунал так висловився щодо цього: «Основоположна норма, яка врегульовує захист людського життя, є (...) принципом правової держави. Держава визначає себе виключно як спільнота людей. Тільки люди можуть бути суб'єктами права в державі. Основоположною властивістю людини є її життя. (...) Цінність захищеного конституційним правом правового блага — людського життя, також і під час першої фази, до народження — не може бути відокремленою від самого життя. Відсутні критерії, які могли б допустити таке відокремлення (після фази розвитку). Таким чином, людське життя з самого початку стає конституційно захищеним правовим благом»<sup>2</sup>.

Із наведеного Конституційним Трибуналом положення, що ґрунтується на принципі правової держави, закріпленому у статті 2 чинної Конституції: «Республіка Польща є демократичною правовою державою, яка реалізує принципи суспільної справедливості», та у зв'язку з положенням статті 38 Конституції однозначно не впливає, що право на захист життя є суб'єктивним. У розумінні статті 38 польської Конституції це право є свободою окремої особи. Але основоположна свобода не встановлюється державою, щодо якої вона має первинний характер. Завданням держави є лише створення умов та інституцій, які слугують її правовому гарантуванню та захисту у визначених законом межах. Окрема особа має сама вирішувати, в якому обсязі вона користується свободами, що належать їй від природи.

Проте стаття 38 Конституції Польщі, визначаючи, що «кожній людині гарантується правовий захист життя», безперечно, виходить за межі такого розуміння свободи, в якому окремій особі гарантується певний обсяг дієздатності та приватну сферу життя, в яку держава не може втручатися. Водночас ця стаття ство-

<sup>1</sup> OTKZU [Entscheidungen des Verfassungsgerichtshofes Amtliche Sammlung] 2/1997. — S. 119.

<sup>2</sup> OTK [Entscheidungen des Verfassungsgerichtshofes] in 1997. — Warszawa, 1998. — S. 181.

рює для окремої особи правову можливість захисту від такого втручання, водночас держава не зобов'язується до позитивних дій, що забезпечували б використання цих свобод. Відповідно до статті 38 державні установи зобов'язані вживати заходів, які у будь-якому випадку усувають загрозу життю або хоча б мінімізують її. У такому сенсі законодавець, який зобов'язаний втілювати передбачену Конституцією Польщі програму захисту прав особи та приймати конкретизуючі Основний Закон норми права, має виконувати особливе завдання. До того ж ці правові норми повинні враховувати актуальний стан справ і прийняті в суспільстві у відповідний проміжок часу ідеї та цінності.

*Свобода від наукових експериментів, включаючи медичні, без згоди особи.* Конституція Польщі широко охоплює гарантовану у статті 39 свободу особи та визначає її як таку, що поширюється на всіх людей. Як справедливо зазначив Конституційний Трибунал Польщі ще до прийняття чинної Конституції Польщі, допущення наукового експерименту без згоди особи, на якій він ставиться, було «порушенням людської гідності, за якого людина розглядається як піддослідний об'єкт». Конституційний Трибунал одночасно зазначав: «Проведення дослідницького експерименту, який може загрожувати правовим благам окремої особи, може допускатися за певних передумов у випадку передбачуваних переваг для збагачення знань. Але у такому разі ніколи не може бути порушено свободу учасника експерименту»<sup>1</sup>.

Згода на експеримент є індивідуальним волевиявленням. Тут можна узагальнити позиції апеляційного суду стосовно згоди пацієнта на операцію. Апеляційний суд зазначив, що коли «згода не містить недоліків, то у такому випадку вона є чинною. З цього випливає, що пацієнт має знати, що саме розуміється під предметом його згоди, а також під ризиком, який пов'язаний з операцією та її наслідками»<sup>2</sup>. Очевидно, що згода повинна стосуватися конкретного експерименту, про який особа, над якою він буде проводитися, має бути достатньо поінформованою. Умовою *sine qua non* щодо свободи надання згоди є саме достатня інформація без психічного та фізичного тиску на того, хто приймає відповідне рішення.

*Заборона катувань, жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність людини поводження, а також фізичних покарань.* У Конституції Республіки Польща застосовується термінологія Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 року. Республіка Польща належить до країн-учасниць цієї Конвенції. Сформульовані у її статті 40 заборони спрямовані до носіїв влади та інших посадових осіб. Одночасно вони покладають на публічну владу обов'язок попереджати порушення заборони катувань та іншого жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність особи поводження і покарання з боку всіх суб'єктів влади на території Республіки Польща. У Конвенції йдеться насамперед про відповідне законодавче регулювання (зокрема в галузі кримінального права),

<sup>1</sup> ОТК 1/1993. — Pos. 16.

<sup>2</sup> Рішення Апеляційного суду Любліна від 02.10.2003 року (sygn. akt I ACa 369/03), опубліковане у: Prawo i Medycyna 3/2005. — S. 125.

про діяльність з боку виконавчої влади та підлеглих їй органів (наприклад, у галузі боротьби із насильством у сім'ї), а також про діяльність судів.

Конституція Польщі досить широко визначає сферу гарантованої у статті 40 свободи та вважає її особистою свободою. Безперечно, це пов'язано зі співвідношенням між цією свободою та людською гідністю, про що влучно зауважує Конституційний Трибунал Польщі<sup>1</sup>.

*Право на особисту свободу та недоторканність.* Польська Конституція гарантує кожному, хто в іншій спосіб ніж за рішенням суду був позбавлений волі, право на судову переоцінку правомірності позбавлення волі. Це стосується всіх випадків позбавлення свободи. Таке право пов'язано також і з правом на справедливе та відкрите провадження в суді. Конституційний Трибунал Польщі зазначає: «Враховуючи норми Конституції, контроль за правомірністю позбавлення волі повинен включати не тільки правомірність рішення про позбавлення волі та його підстав, а також і порядок реалізації подальшого позбавлення волі. Право на справедливе та відкрите провадження охоплює надання суду певної компетенції в галузі процедури прийняття доказів з тим, щоб обставини позбавлення волі могли бути досліджені всебічно... Судове рішення повинно прийматися без затримки»<sup>2</sup>. З цього випливає, що Конституція Польщі покладає на законодавця обов'язок запроваджувати таке регулювання, яке гарантувало б прийняття судового рішення у відповідні строки. Конституційний Трибунал також наголосив: «Зазначені в частині другій статті 41 (Конституції Польщі — прим. авт.) гарантії застосовуються також і до осіб, які хоча й були затримані, але вже звільнені ще до того, як відбулося звернення до суду. У такому випадку судове провадження має надавати можливість кожному, кого протиправно позбавили волі, довести на основі частини п'ятої статті 41 свої вимоги про відшкодування шкоди»<sup>3</sup>.

*Принцип, за яким покараною може бути лише особа, яка вчинила дію, що на момент її вчинення каралася відповідно до закону, а також право обвинуваченого на захист.* Конституційно-правове покарання згідно з правовою позицією Конституційного Трибуналу Польщі поряд із прийнятим у кримінальному праві визначенням «має також і конституційно-правове значення, яке не визначається чинним законодавством, бо інакше аналізована норма втрачає свою роль як гарантія. У зв'язку з цим треба припускати, що сферою застосування статті 42 Конституції є не тільки караність певним покаранням у вузькому розумінні, як-то встановлення покарання за злочин, а також інші форми караності окремої особи певним покаранням»<sup>4</sup>. Конституційний Трибунал відносить сюди дисциплінарну відповідальність, покарання проступку, а також колективну відповідальність»<sup>5</sup>. Він також висловився на користь «відповідного, але не безпосереднього застосування» сформульованих у частині першій статті 42 Конституції Польщі гарантій у випадку настання таких видів відповідальності. Не можна залишати без уваги той

<sup>1</sup> Пор. ОТКЗУ 5/1999. — Pos. 93.

<sup>2</sup> Там само.

<sup>3</sup> Там само.

<sup>4</sup> ОТКЗУ 10/A/2004. — Pos. 103.

<sup>5</sup> Там само.

факт, що їх важлива роль полягає у забезпеченні обвинуваченому конкретних гарантій у межах кримінального провадження»<sup>1</sup>.

Крім того, Конституційний Трибунал зазначає: «Той факт, що частина перша статті 42 Конституції безпосередньо стосується фізичних осіб, не означає, що застосування репресивних засобів стосовно колективних суб'єктів залишається за межами конституційно-правових гарантій і є вільним вибором певного рішення з боку законодавця. Слід узяти до уваги, що правосуб'єктність юридичних осіб ... є витоком прав і обов'язків фізичних осіб, які створюють колективні суб'єкти. Покладена на колективного суб'єкта санкція стосується не абстрактної майнової маси або організаційної структури, а врешті-решт обмежує правами і свободами (зокрема майновими правами) конкретних фізичних осіб»<sup>2</sup>.

Варто наголосити, що Конституційний Трибунал Польщі не кожне покарання, зокрема грошовий штраф, вважає таким, що охоплюється сферою дії частини першої статті 42 Конституції Польщі. В обґрунтуванні одного з рішень він стверджує, що у цьому конкретному випадку йдеться про покарання, яке «не є відплатою за скоєне діяння, а має характер засобів примусу, що слугують реалізації виконавчо-керівних управлінських завдань. Вони об'єднуються під поняттям публічних інтересів. ...Це є виявом державного втручання у сферу, визнану законодавцем особливо важливою. За такого покарання репресивна функція не є основною метою. У зв'язку з цим таке покарання не включається до системи кримінального права і не може охоплюватися конституційними положеннями про караність за допомогою відповідних покарань»<sup>3</sup>.

Конституція Польщі гарантує право обвинуваченого на захист із формальної та матеріальної підстав. У матеріальному розумінні право на захист означає можливість використання всіх дозволених законодавством засобів правового оскарження в межах кримінального провадження, що закріплені за стороною захисту. Право на захист порушується також і у тому випадку, як доречно зазначив Конституційний Трибунал Польщі, «якщо посилання на це право, навіть у незначній сфері у вигляді захисника, повинно представляти собою предмет економічної калькуляції»<sup>4</sup>.

*Право на справедливе і відкрите провадження в суді.* Відповідно до напрацьованої Конституційним Трибуналом Польщі доктрини право на справедливе і відкрите провадження в суді було визначено так: «Одним із фундаментальних принципів демократичної, правової держави є принцип доступності суду для громадян, щоб вони мали можливість захисту своїх інтересів у не зв'язаному жодними вказівками органі, який приймає рішення на підставі чинного в державі права... Право на справедливе та відкрите провадження в суді, зокрема, включає: право на доступ до суду (право на ініціювання провадження), право впливати на формування порядку ходу провадження (відповідно до вимог справедливості та відкритості) та право на судові рішення (право на обов'язкове судові рішення

<sup>1</sup> ОТКЗУ 4/А/2002. — Pos. 50.

<sup>2</sup> ОТКЗУ 10/А/2004. — Pos. 103.

<sup>3</sup> ОТКЗУ 2/А/2008. — Pos. 34.

<sup>4</sup> Там само.



ня»<sup>1</sup>. Право на справедливе та відкрите провадження в суді є навіть тоді, коли закон, який врегульовує права та обов'язки окремої особи, не передбачає можливості судового провадження<sup>2</sup>.

У 2007 році Конституційний Трибунал Польщі доповнив елементи права на справедливе та відкрите провадження в суді правом на певну співучасть у визначенні структури та позиції органів влади, які є компетентними вирішувати справи<sup>3</sup>. Конституційний Трибунал також наголосив, що «у правовій державі право на справедливе та відкрите провадження в суді не повинне розумітися формально як доступ до правосуддя, а також у матеріальному розумінні — як можливість ефективного правового захисту з боку правосуддя...». Таку саму позицію висловив Верховний Суд, коли зазначив, що право на справедливе та відкрите провадження в суді не обмежується моментом подання позову та відкриття процесу. Виходячи зі змісту цього права йдеться про те, що суд має вирішити справу<sup>4</sup>. Крім того, Конституційний Трибунал зазначає, що фактичне порушення права на справедливе та відкрите провадження в суді може статися також через недодержання права бути заслуханим судом, яке міститься в Конституції та вважається частиною права на справедливе та відкрите провадження в суді<sup>5</sup>.

*Право на приватність і захист честі, доброго імені та на визначення меж приватного життя.* Завдяки врегулюванню у статті 47 суб'єктивного права на приватне життя Конституція Польщі захищає та конкретизує окремі елементи цього права також і в інших нормах. Стаття 47 є *lex generalis* для інших конституційно-правових норм, що стосуються приватної сфери (статті 45, 48, 49, 50, 51, 52 Конституції Польщі): «Загальні положення статті 47 є вказівкою, у який спосіб можна тлумачити та застосовувати норми стосовно окремих правових благ приватної сфери. З іншого боку, треба зазначити, що конституційно-правовий захист приватної сфери має субсидіарний характер. Якщо певна матерія не охоплена змістовним регулюванням конкретних елементів приватності, то гарантії дотримання права на приватне життя впливають безпосередньо із положень статті 47»<sup>6</sup>.

Конституційний Трибунал Польщі провів у своїй судовій практиці цікаву суб'єктивну диференціацію можливостей обмеження правового захисту приватності. Він припустив, що стосовно осіб, які є кандидатами на зайняття публічних посад, та тих, хто такі посади обіймає, право на приватність підлягає значним обмеженням, що обґрунтовуються необхідністю забезпечення в демократичній державі безпеки (частина третя статті 31 Конституції)<sup>7</sup>. Отже, ці обмеження можуть з'явитись у зв'язку із колізіями з іншими гарантованими Конституцією Польщі правами і свободами, зокрема дотриманням права на доступ до інформації про діяльність посадовців тощо.

*Свобода комунікації та захист недоторканності таємниці комунікації.* Комунікація є порозумінням між фізичними особами, підтримкою контактів між особами

<sup>1</sup> OTK ZU 2/A/2002. — S. 202.

<sup>2</sup> Див.: OSNAPiUS 11/2000. — Pos. 423; 7/2001, Pos. 210 oraz OSNP 9/2001. — Pos. 149.

<sup>3</sup> OTK ZU 9/A/2007. — Pos. 108.

<sup>4</sup> Див.: неопубліковане Рішення Верховного Суду від 19.07.2006 р. (sygn. akt I CSK 112/06).

<sup>5</sup> OTK ZU 2/A/2002. — S. 203.

<sup>6</sup> J. Braciak, Prawo do prywatności, Warszawa 2004. — S. 164.

<sup>7</sup> Там само.

не тільки вербально, а й в інших формах (мовою знаків, жестів, символів, за допомогою електронних засобів комунікації тощо). З того, що законодавець гарантує не тільки свободу, а й захист недоторканності таємниці спілкування, випливає, що йдеться насамперед про порозуміння з адресатом, який індивідуально був обраний автором комунікації. Держава повинна захищати осіб від нелегальних дій з боку її органів, а також інших фізичних та юридичних осіб. Прикладом цього є діяльність законодавця, який в Кримінальному процесуальному кодексі Польщі дозволяє втручання у таємницю комунікації тільки процесуальним органам (наприклад, стаття 37 Кримінального процесуального кодексу Польщі (далі — КПК Польщі) щодо процесуального прослуховування) і тільки з дотриманням такої передумови, як наявність потреби. Однак Верховний Суд Польщі допускає важливий виняток. Він зазначив, що «норми Глави 26 КПК Польщі, які стосуються контролю та запису розмов технічними засобами, не стосуються приватного способу збирання доказів. Тому касету із записом розмови з обвинуваченим, зроблену потерпілим (співобвинувачувачем), можна використовувати у кримінальній справі як перевірений згідно із загальними положеннями доказ»<sup>1</sup>. Треба додати, що донедавна Верховний Суд дотримувався іншої позиції, підтримуючи заборону приватних доказів на основі прослуховування телефону, що здійснювалося не уповноваженою, а сторонньою особою, яка не була учасником розмови<sup>2</sup>.

Свободу комунікацій та захист недоторканності таємниці комунікації не може бути абсолютизовано, але її обмеження має здійснюватися тільки у визначених законом випадках і способами. Урегулювання обмежень та їхнє застосування має підлягати судовому контролю. Конституційний Трибунал у цьому контексті зазначив, що заява про згоду з боку отримувача або відправника інформації не може порушувати цю гарантію. Гарантуюча роль зовнішнього контролю полягає у незалежності та неупередженості органу, який здійснює контроль. Якщо ж згода однієї зі сторін передачі інформації все-таки наявна, то це може бути виявом маніпуляції або тиску. Така згода хоча й не варта нічого тому, хто її надає, але нічого не гарантує іншій стороні передачі інформації»<sup>3</sup>.

*Свобода повідомлення інформації про власну особу.* На думку Конституційного Трибуналу Польщі, «закріплене у статті 47 Конституції право на приватність гарантує, поряд з іншим, передбачений у статті 51 аспект захисту персональних даних»<sup>4</sup>. Слід звернути увагу, що Конституційний Трибунал в обґрунтуванні одного з рішень погодився з можливістю опосередкованого застосування так званого горизонтального захисту персональних даних. Він зазначив: «Частина перша статті 51 Конституції Республіки Польща однозначно не вказує зобов'язаній особі на забезпечення гарантованого у цій нормі права. Це означає, що ця норма стосується всіх випадків, у яких окрема особа зобов'язується надавати інформацію про власну особу іншим суб'єктам, а також приватним особам»<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> OSNKW 9-10/2002/ poz. 77.

<sup>2</sup> Неопубліковане рішення Верховного Суду від 24.10.2000 р. (sygn. Akt WA 37/00).

<sup>3</sup> Там само.

<sup>4</sup> OTK ZU 4-1998. — Poz. 46.

<sup>5</sup> OTK ZU 1/A/2002. — Poz. 1.

*Свобода пересування територією Республіки Польща, а також обрання місця проживання та перебування.* Свобода пересування територією Республіки Польща означає можливість вільного (на підставі власного рішення особи) подорожування територією Республіки Польща за допомогою самостійно обраних відповідною особою транспортних засобів. На думку Конституційного Трибуналу Польщі, «це не має нічого спільного з використанням доріг для пересування у якийсь спосіб»<sup>1</sup>. Проте Конституційний Трибунал Польщі зазначив: «для реалізації цієї свободи конче необхідним є створення та утримання у належному стані системи публічних доріг (шляхів), якими будь-хто може пересуватися без перешкод»<sup>2</sup>.

Відповідно до позиції Конституційного Трибуналу Польщі треба розуміти поняття вільного обрання місця проживання «у класичних категоріях конституційно-правових свобод, якщо припустити, що вони охоплюють загальну заборону державі та публічній владі втручатись у цю сферу життя людини. Але остання не може протистояти вимогам проти приватних осіб та підставам обмежень права власності та інших майнових прав»<sup>3</sup>.

*Свобода совісті та віросповідання.* Конституційно-правова гарантія цих обох свобод означає визнання публічною владою релігійного та світоглядного плюралізму. Публічна влада може втручатись у зовнішні прояви релігійних вірувань, зокрема, у випадку виходу за межі, визначені нормами права (частина третя статті 31 Конституції Польщі). Публічна влада одночасно зобов'язана забезпечувати віруючим вільний від будь-яких порушень (також з боку інших осіб, груп тощо) вияв їхньої віри та участь у релігійних заходах.

Конституційний Трибунал Польщі пов'язує із свободою віросповідання та совісті також захист релігійних почуттів. В одному з ухвалених ним ще до прийняття чинної Конституції Польщі рішень Конституційний Трибунал зазначив: «Релігійні почуття відповідно до їх характеру підлягають особливому правовому захисту. Вони безпосередньо пов'язані зі свободою віросповідання та совісті та з їх конституційно-правовою цінністю. Це підтверджують також і міжнародні правові акти. Тому дії, спрямовані проти релігійних почуттів, можуть бути предметом законодавчої заборони, зокрема і у випадку, якщо вони здійснюються за допомогою засобів, які слугують реалізації свободи вираження думки»<sup>4</sup>.

Верховний Суд Польщі також пов'язує захист релігійних почуттів із захистом свободи релігії. Він зазначає: «завдяки захисту свободи релігії захищається сфера понять, уявлень, переконань та релігійних почуттів особи. Тому є можливим прирівнювати релігійні почуття до захищених нормами права індивідуальних правових благ»<sup>5</sup>.

У цій статті, на думку автора, розглянуто лише деякі важливі права і свободи особи, конституційно-правове врегулювання і застосування яких у судовій прак-

<sup>1</sup> OTKZU 1/A/2002. — Poz. 1.

<sup>2</sup> OTKZU 5/2000. — Poz. 142.

<sup>3</sup> OTKZU 6/A/2003. — Poz. 60.

<sup>4</sup> OTK w 1991 r., Warszawa 1992. — Poz. 2.

<sup>5</sup> OSNC 4/2005. — Poz. 69.

тиці Конституційного Трибуналу Польщі та Верховного Суду Польщі вказує на те, що ці інституції додержуються принципів, прийнятих в інших демократичних державах.

---

**Банашак Б. Права и свободы личности в контексте судебной практики Конституционного Трибунала Польши и Верховного Суда Польши.** В статье исследуется конституционно-правовое регулирование личных прав и свобод в Республике Польша и судебная практика защиты этих прав Конституционным Трибуналом и Верховным Судом Польши с точки зрения международных демократических стандартов.

**Ключевые слова:** Конституция Республики Польша, Конституционный Трибунал Республики Польша, Верховный Суд Республики Польша, права и свободы личности и их судебные гарантии, Европейский суд по правам человека.

**Banashak B. Individual Rights and Freedoms in the Context of Jurisprudence of the Constitutional Tribunal of Poland and the Supreme Court of Poland.** The article concerns the constitutional legal regulation of personal rights and freedoms in the Republic of Poland and the jurisprudence related to the protection of these rights by the Constitutional Tribunal and the Supreme Court of Poland from the perspective of international democratic standards.

**Key words:** the Constitution of the Republic of Poland, the Constitutional Tribunal of the Republic of Poland, the Supreme Court of the Republic of Poland, individual rights and freedoms and their judicial guarantees, the European Court of Human Rights.